

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора
ПРИМИ ДМИТРА АНАТОЛІЙОВИЧА про дисертаційну роботу
**Ляховської Юлії Олегівни «Формування громадянської культури
майбутніх учителів іноземної мови у процесі професійної підготовки»**,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі знань
01 Освіта/Педагогіка за спеціальністю
011 Освітні, педагогічні науки

Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок із галузевими науковими програмами. Не викликає сумніву актуальність обраного здобувачкою аспекту наукового пошуку, позаяк в умовах модернізаційних змін системи вітчизняної вищої освіти зростає попит на підготовку вчителя, зокрема іноземної мови, конкурентоздатного на ринку освітніх послуг, який вирізняється високою громадянськістю, дієвого громадянина, спроможного жити в умовах демократії, орієнтованого на вироблення у своїх вихованців високих почуттів приналежності до сучасного суспільства і держави. Як слушно наголошує дисертантка, це зумовлює вирішення завдань щодо вдосконалення системи освіти здобувачів вищої освіти, спрямованої на оволодіння ними професійними знаннями, вміннями і навичками, формування громадянської переконаності та відповідальності, почуття громадянського обов'язку, патріотизму, активної громадянської позиції.

Слід відзначити, що дисертаційна робота Ляховської Юлії Олегівни «Формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови у процесі професійної підготовки» виконувалася відповідно до основних напрямів та завдань науково-дослідної теми кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини «Формування ціннісних орієнтацій здобувачів освіти в Європейському освітньому середовищі» (державний реєстраційний номер 0116U000115).

Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації. Аналіз дисертаційної роботи Ляховської Ю.О. дозволяє стверджувати: понятійне поле дослідження опрацьовано авторкою досить глибоко, всебічно

продумане і вмотивовано представлене, що й забезпечило можливість оптимального визначення стратегії наукового пошуку, а також його ефективної реалізації. Нам видається особливо науково цінним те, що здобувачці вдалося *вперше* визначити та обґрунтувати педагогічні умови (актуалізація громадянських цінностей, мотивація здобувачів у ході оптимального поєднання інноваційних форм, технологій, активних методів навчання; оволодіння професійними знаннями на основі збагачення й акцентування на громадянській проблематиці в навчальних дисциплінах; включення здобувачів у позааудиторну і практичну діяльність із формування власної громадянської позиції щодо вияву громадянської активності в професійній діяльності) та модель формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови у процесі професійної підготовки, яка охоплює такі блоки та їх складники: ціле-методологічний (мета, підходи, принципи), змістово-процесуальний (етапи та зміст, інноваційні форми, технології, активні методи навчання), оцінно-результативний (критерії, показники, рівні, діагностичний інструментарій, результат).

До конструктивних наукових пошуків відносимо й уточнення сутності та конкретизацію ключового поняття дослідження «формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови у процесі професійної підготовки», критеріїв (мотиваційно-ціннісний, пізнавально-когнітивний, поведінково-діяльнісний), показників та рівнів (низький, середній, високий) сформованості громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови.

Дістали подальшого розвитку інтеграційні підходи до формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови у процесі поєднання аудиторної та позааудиторної роботи.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Звертаємо увагу на обґрунтованість визначення наукового апарату дослідження, що віддзеркалює сутність і змістове наповнення ключових понять й дає можливість цілісно

увияти авторське бачення розв'язання окресленої проблеми, її алгоритм, інструментарій, способи інтерпретації одержаних результатів.

Зміст рецензованої роботи свідчить про ґрунтовне опрацювання дослідницею проблеми, виваженість її аналізу, творче застосування загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, що дозволило досягти поставленої мети і розв'язати систему теоретичних і прикладних завдань.

Значення для науки й практики отриманих дисертантом результатів. Дисертаційна робота Ляховської Юлії Олегівни є вагомим внеском у вітчизняну професійну освіту, містить нові, раніше не захищені наукові положення, а обґрунтовані результати розв'язують важливі завдання у площині формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови у процесі професійної підготовки. Потенціал рецензованого дослідження аргументований перспективами подальших наукових розвідок із означеної проблеми: розроблення моделі управління процесом формування громадянськості в учнів на уроках іноземної мови; підготовки майбутніх учителів іноземної мови до формування громадянськості учнів засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Практичне значення дослідження аргументоване розробкою й упровадженням в освітній процес ЗВО: методики діагностування рівнів сформованості громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови; оновленні змісту професійно орієнтованих дисциплін «Педагогіка», «Політологічна та соціологічна науки», «Країнознавство», «Історія та культура України», «Методика навчання іноземної мови», «Практичний курс англійської мови», «Практична грамати́ка», дисциплін вільного вибору студента «Основи наукових педагогічних досліджень», «Молодь і сучасне суспільство», запровадження спецсе́мінарів «Розвиток громадянської поведінки майбутнього вчителя іноземної мови», «Основи професійної відповідальності вчителя іноземних мов» та рефлексивного се́мінару «Що дало мені навчання в ЗВО у напрямі формування громадянської культури для самовдосконалення», використанні активних методів та інноваційних форм і

технологій, психолого-педагогічних тренінгів, активізації позааудиторної роботи.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність. Рецензована дисертація чітко структурована, включаючи анотації (українською та англійською мовами), вступ, три розділи, висновки і список використаних джерел (196 найменувань, зокрема 18 – іноземною мовою), 9 додатків на 121 сторінці. Загальний обсяг дисертації становить 376 сторінок, із них – 219 сторінок основного тексту. Робота містить 3 рисунки, 58 таблиць. Безумовного схвалення заслуговує обрана дисертанткою логіка викладу змісту та основних результатів дослідження.

У першому розділі **«Теоретичні основи формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови у процесі професійної підготовки»** здобувачкою проаналізовано ступінь розробленості порушеної проблеми, окреслено термінологічне поле дослідження проблеми формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови у процесі професійної підготовки, схарактеризовано особливості формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови у процесі професійної підготовки.

Заслуговує на увагу чітка авторська позиція щодо розгляду ключового поняття «формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови у процесі професійної підготовки», потрактованого у дослідженні як цілеспрямований процес засвоєння громадянських норм, розвитку настанов, мотивів, цінностей і якостей, притаманних громадянину демократичного суспільства, які активізуючись, забезпечують можливість ефективно виконати професійні функції, усвідомленого ставлення до суспільства і держави, людей і соціально-політичних явищ, що виявляється в громадській поведінці; набутті громадянських умінь і досвіду участі в соціально-політичному житті суспільства; відкритості до мовного спілкування та здійснення міжособистісної і міжкультурної комунікації.

Відмітимо вияв належної наукової ерудиції дисертантки щодо розкриття

особливостей формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови в аспекті їхньої підготовки до професійної діяльності, що акумулюють єдність особистісно-орієнтованої та професійної складових професійної підготовки, інтеграцію її теоретичної, методичної, практичної сфер; кореляцію загальнонаукового, загальнопрофесійного і спеціального компонентів професійної підготовки майбутніх педагогів, а також особливу значущість патріотичного, політико-правового, національного, міжнаціонального і загальнолюдського аспектів громадянської культури для майбутнього вчителя; комплексний характер мети громадянської освіти, що виявляється в єдності наукових знань, ціннісних відносин і практичної діяльності, а також її безперервність, послідовність і наступність на державному, регіональному, локальному й індивідуальному рівнях реалізації, врахування яких дозволяє істотно підвищити ефективність процесу формування громадянської культури в ході професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови.

Другий розділ **«Діагностика сформованості громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови у процесі професійної підготовки»** містить, на наш погляд, належну аргументацію щодо опису методики й організації дослідницько-експериментальної роботи, аналізу стану формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови у процесі професійної підготовки, визначення й характеристики критеріїв, показників і рівнів сформованості майбутніх учителів іноземної мови, презентування ходу й аналізу констатувального експерименту.

Аналіз навчальних планів, програм, здійснений під час проведення пілотажного дослідження, уможливив визначення дисертанткою основних труднощів здійснення процесу формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови, а саме: відсутність єдиних загальних вимог до розвитку у них громадянської культури в реальних умовах вищої освіти; необхідність погодження мети становлення громадянського суспільства з цілісним і системним розвитком громадянської культури у

здобувачів з урахуванням їхніх інтересів і прагнень; відсутність об'єктивної оцінки рівня розвитку громадянської культури здобувачів і недостатньою розробленістю системи її вивчення; відсутність досвіду у значній частини професорсько-викладацького складу щодо формування активної громадянської культури та ін.

Відмітимо вияв належної наукової ерудиції здобувачки щодо виокремлення й характеристики критеріїв та показників сформованості громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови, до яких належать: *мотиваційно-ціннісний* (система усвідомлених мотивів, мети, потреб, ціннісних настанов, якостей, що задає інтерес до громадянських знань та громадянської діяльності), *пізнавально-когнітивний* (система засвоєних професійних і громадянських знань і понять), *поведінково-діяльнісний* (сформованість професійних умінь, включення в різні види громадської діяльності з метою набуття і розвитку морально-ціннісного досвіду громадянської поведінки на основі дотримання морально-правових норм, розвиток адекватної самооцінки і самоаналізу результатів різних форм громадянської активності) та рівнів їх сформованості: високий, середній, низький.

Нам імпонує підхід здобувачки щодо скрупульозності проведення констатувального експерименту, у процесі якого для конкретизації проблеми громадянської освіти досліджувався вихідний стан сформованості у майбутніх учителів іноземної мови громадянської культури, що посвідчив низький рівень сформованості громадянської культури студентської молоді: не усвідомлення себе громадянином, не вираженість у здобувачів інтересу до історії держави і суспільства, уривчасте розуміння громадської діяльності, низький рівень готовності до вияву громадянської ініціативи; не сформованість громадянських навичок та вмінь; низька громадянська активність, нейтральне, а часом негативне ставлення до громадянських цінностей.

Цілком прийнятною нам видається логіка викладу матеріалу у третьому

розділі «Апробація моделі та експериментальна перевірка педагогічних умов формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови у процесі професійної підготовки», де здобувачка презентує розроблену модель формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови у процесі професійної підготовки як сукупність взаємопов'язаних блоків: ціле-методологічний, змістово-процесуальний, оцінно-результативний, кожен із яких розглядається як система, що складається з певних компонентів; обґрунтовує та апробує педагогічні умови формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови у процесі професійної підготовки.

На нашу думку, показовим у модельному уявленні дисертантки про формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови у процесі професійної підготовки є змістово-процесуальний блок, що містить інформацію про зміст, форми, методи, технології формування громадянської культури в певній послідовності етапів і єдності їх внутрішньої структури: мети – засобу – результату.

Ми погоджуємося із визначеними й обґрунтованими педагогічними умовами, які прогнозовано забезпечують формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови у процесі професійної підготовки: актуалізація громадянських цінностей, мотивації здобувачів під час оптимального поєднання інноваційних форм, технологій, активних методів навчання; оволодіння професійними знаннями на основі збагачення й акцентування на громадянській проблематиці в навчальних дисциплінах; залучення здобувачів до позааудиторної і практичної діяльності з формування власної громадянської позиції для вияву громадянської активності в професійній діяльності.

Варто відзначити скрупульозно проведену авторкою дослідження роботу щодо добору й використання методичного інструментарію для імплементації виокремлених педагогічних умов (інтерактивні методи (дискусійні гойдалки «Громадянська позиція особистості», «Система моралі і

права»; круглі столи («Витоки національної духовної культури», «Патріотизм і націоналізм», «Національні та загальнолюдські цінності»)), інноваційні форми (евристичні бесіди «Жити з гідністю – що це означає»; «Моральні якості людини», «Поспішайте робити добро») та технології (проблемні, проєктні, ігрові та інформаційно-комінікаційні)) та оцінювання рівня сформованості громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови у процесі професійної підготовки.

Вірогідність отриманих результатів забезпечена обґрунтованістю вихідних позицій, використанням комплексу методів, адекватних його предмету, меті і завданням, характером дослідницько-експериментальної роботи, репрезентативністю обсягу вибірки і статистичною значущістю експериментальних даних; позитивними наслідками впровадження методики реалізації педагогічних умов формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови у процесі професійної підготовки; підтверджена апробацією на наукових конференціях різного рівня.

Повнота викладу результатів дослідження в опублікованих працях. Обсяг і характер публікацій здобувачки (13 (11 – одноосібних) публікацій, із яких 7 відображають основні наукові результати, 5 – апробаційного характеру, 1 – додатково відображає наукові результати дисертації) підтверджують ґрунтовність її доробку.

Дискусійні положення та зауваження до змісту роботи. Попри відзначений позитив, у контексті дискусії, вважаємо за необхідне висловити деякі зауваження та побажання:

1. Дискусійним вважаємо формат презентації першої суперечності, яка видається нам дуже загальною, а відтак, потребує конкретизації, а саме: зв'язку з формуванням громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови.
2. У першому абзаці п.1.2. здобувачкою пропонується осмислити такі поняття, як «громадянин», «громадянськість», «патріотизм», «громадянська культура», «громадянське суспільство». Вважаємо, що, крім

названих понять, слід додати ще й такі, як «майбутні учителі іноземних мов» та «професійна підготовка», які складають термінологічне поле дослідження проблеми формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови у процесі професійної підготовки.

3. На нашу думку, зважаючи на тему дисертаційного дослідження, у параграфі 1.2 варто було б зацентувати увагу на специфіці професійної підготовки майбутнього вчителя іноземних мов, а не педагогічній діяльності вчителя іноземних мов.
4. На наш погляд, авторка у параграфі 1.3 приділяє надмірну увагу процесу вивчення іноземної мови, ілюструючи у таблиці 1.4. взаємозв'язок видів мовної діяльності і професійних умінь (аудіювання, читання, усне мовлення, письмо). Натомість, доречно було б проаналізувати формування громадянської культури у процесі здійснення зазначених видів мовної діяльності, що значно підсилило б роботу.
5. Вважаємо, що дослідження значно виграло б, якби здобувачка більш детально описала переваги та недоліки, які виникли під час впровадження навчально-методичного забезпечення з формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови у процесі професійної підготовки.
6. У контексті дослідження варто було б більше проаналізувати залучення майбутніх учителів іноземної мови до студентського самоврядування та волонтерської діяльності з метою формування їхньої громадянської культури.

Водночас стверджуємо, що висловлені зауваження мають здебільшого характер побажань, не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи Ляховської Юлії Олегівни, не знижують високої теоретичної і практичної цінності проведеного дослідження.

Отже, на основі вивчення поданої роботи можна дійти висновку, що дисертаційна робота **«Формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови у процесі професійної підготовки»** є завершеною,

самостійно виконаною науковою працею, що має вагомое теоретичне й прикладне значення для розвитку педагогічної науки, заслуговує позитивної оцінки, відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою КМУ від 12.01.2022 р. № 44, а її автор – Ляховська Юлія Олегівна – заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки», галузі знань 01 Освіта / Педагогіка.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри теорії і методики
початкової освіти Волинського
національного університету імені Лесі Українки

Пріма Д.А.

